

<https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-2-15>

УДК 339.56.055

JEL C92, D02, D03, H41, N15, N45

М. А. Живко, А. Р. Заставний

Фрагментація Близького Сходу: соціальний та економічний аспект

Висвітлено наслідки фрагментації для різних аспектів життєдіяльності суспільства в країнах Близького Сходу. Розглянуто етнічні, релігійні та культурні відмінності у країнах регіону, що сприяли соціальній фрагментації. Обґрунтовано, що фрагментація погіршила соціальну згуртованість і культурну ідентичність. З'ясовано, що різного роду розбіжності перешкоджають соціальній інтеграції, призводячи до зростання соціальної напруги та потенційних конфліктів. Проаналізовано політичну нестабільність і проблеми з управлінням. Виявлено, що політична нестабільність сприяла фрагментації через відсутність інклюзивних систем управління та ефективних інституцій, що перешкоджає економічному зростанню та соціальному прогресу. Оцінено фрагментацію політичної стабільності та безпеки на Близькому Сході. Установлено, що нерівний розподіл ресурсів і багатства, високий рівень бідності та безробіття посилюють соціальну нерівність і утворили економічні розломи в регіоні. Обмежене регіональне співробітництво, наявність торговельних бар'єрів і політична нестабільність перешкоджають економічному зростанню та створенню стабільних засобів існування та можливостей. Обґрунтовано потенційні стратегії для розв'язання виявлених проблем.

Ключові слова: Близький Схід, фрагментація, соціально-економічні фактори, соціальна згуртованість, економічний розвиток, політична стабільність, добробут людини.

Постановка проблеми. Близький Схід уже давно характеризується складними та динамічними політичними, соціальними та економічними процесами. Протягом багатьох десятиліть цей регіон зазнав значної фрагментації, що призвело до серйозних наслідків для його стабільності, економічного розвитку та добробуту людей. Тому фрагментація тут набула різних форм, охоплюючи соціальні, етнічні, релігійні та економічні розбіжності, які сформували траєкторію його розвитку загалом і визначили розвиток кожної з країн. Зауважимо, поглиблення процесів фрагментації Близького Сходу було спричинене низкою чинників. Етнічні та релігійні розбіжності, які формувалися протягом тривалого періоду часу, відіграли значну роль у формуванні суспільної динаміки, сприяючи напруженості, конфліктам і соціальному розшаруванню. Політична нестабільність, авторитарні режими та слабкі структури управління ще більше посилюють фрагментацію, перешкоджаючи просуванню регіону до сталого розвитку. Варто зазначити, що всі негативні процеси посилюються появою недержавних акторів, які порушили регіональну гармонію.

Серед головних факторів були також економічні відмінності та нерівномірний розвиток. Ці відмінності в поєднанні з обмеженим доступом до економічних можливостей, нерівністю в доходах і високим рівнем бідності утворили лінії розломів у суспільствах, зберігаючи соціальні та економічні розриви. Крім того, економічному розвитку та процвітанню регіону заважали обмежена регіональна співпраця, торговельні бар'єри та політична нестабільність. На нашу думку, дослідження фрагментації Близького Сходу доцільно проводити із соціально-економічної точки зору, виявляючи найбільш значущі фактори та оцінюючи наслідки цієї фрагментації.

Варто усвідомити, що проблема фрагментації на Близькому Сході не вирішиться сама по собі. Інклюзивні системи управління, політичні реформи та підвищена прозорість можуть сприяти більшій соціальній єдності та досягненню консенсусу у вирішенні проблемних питань. Економічна диверсифікація, зменшення економічної нерівності та інклюзивна політика стосовно умов розвитку кожної з країн регіону можуть допомогти подолати

економічні розбіжності всередині. Ініціативи соціальної згуртованості та культурного діалогу можуть сприяти взаєморозумінню та повазі, тоді як регіональна взаємодія та зусилля з вирішення конфліктів підтримуватимуть подальшу співпрацю.

Тому важливо окреслити ті складні виклики, з якими стикається регіон. Адже розуміння соціально-економічних аспектів фрагментації має вирішальне значення для розроблення стратегій і заходів, які можуть сприяти більшій згуртованості країн, інклюзивності та сталому розвитку. Дуже важливо усунути першопричини фрагментації та запровадити інклюзивну політику, яка сприятиме соціальній інтеграції, економічному розвитку та стійкому миру, самореалізації країн регіону.

Аналіз останніх досліджень. Фрагментація Близького Сходу є багатогранним явищем, яке привернуло значну увагу зарубіжних науковців. Велика кількість досліджень підкреслює роль соціально-економічних факторів у формуванні фрагментації на Близькому Сході. Численні процеси та явища стали ключовими факторами фрагментації. Наприклад, D. Smith [1] стверджує, що етнічні та релігійні розбіжності підживлюють конфлікти та перешкоджають соціальній згуртованості, тоді як E. M. Lust [2] визначає зв'язок між політичною нестабільністю та соціально-економічними невдоволеннями. R. Hinnebusch [3] і F. Gerges [4] досліджували наслідки фрагментації для політичної стабільності та безпеки на Близькому Сході, урахувавши внутрішні розбіжності та конфлікти, що негативно впливали на інституційне забезпечення управлінських процесів і загрожували регіональній безпеці. S. Heydemann у контексті піднятої проблематики досліджував вплив фрагментації на легітимність держави, соціальний порядок і перспективи демократичних перетворень у регіоні [5].

M. Nissanke та G. Mavrotas зосередили увагу на соціально-економічних наслідках фрагментації на Близькому Сході крізь призму економічного розвитку, нерівності доходів, бідності та безробіття як основних параметрів, на які впливає фрагментація. Дослідники вивчали зв'язок між політичною фрагментацією та економічною ефективністю, торговельною інтеграцією, прямими іноземними інвестиціями та результатами соціального добробуту [6].

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених проблемам фрагментації на Близькому Сході, малодослідженими залишаються соціально-економічні аспекти, наслідки нестабільності в політичній і сфері безпеки.

Метою статті є дослідження основних чинників, що поглиблюють фрагментацію, зокрема політичної нестабільності та економічної нерівності, і наслідків фрагментації для суспільства.

Основні результати дослідження. Протягом кількох десятиліть країни Близького Сходу сильно страждали від труднощів і перешкод, які заважали їхньому динамічному розвитку. Безперечно, такі явища, як безробіття, політична нестабільність і відсутність доступу до фінансування, перешкоджають людському розвитку країн. За даними Міжнародної організації праці, безробіття можна вважати найсерйознішою перешкодою для розвитку регіону, оскільки в більшості країн зафіксовано катастрофічний рівень безробіття. Такий стан спричинив погіршення економічної ситуації в країнах цього регіону. Дійсно, безробіття особливо впливає на молодь, оскільки майже чверть населення віком до 30 років не має роботи протягом останніх десятиліть [7]. Крім того, бездіяльність цих молодих людей щороку коштує регіону понад 40 млрд дол. США. Серед перешкод, які стримують розвиток країн регіону, можна назвати відсутність стабільного ділового клімату (наявність воєн, політичних змін, конфліктів). Такий несприятливий клімат відлякує інвесторів і впливає на бізнес-активність.

Серед основних факторів, що сприяють фрагментації на Близькому Сході, можна виділити етнічні та релігійні відмінності, оскільки глибоко вкорінені розбіжності за відповідними ознаками сприяли соціальній фрагментації у цій частині світу (табл. 1). Регіон характеризується різноманітністю етнічних груп, включно з арабами, персами, курдами, турками та багатьма іншими, кожна з яких має власну культуру, мовну та історичну спадщину. Спостерігається тут і релігійне розмаїття, іслам – домінуюча релігія, але є також значна кількість християн, євреїв, езидів і різних сект [8].

Ці розбіжності часто були джерелом напруги та конфлікту, що призводило до фрагментації кількома способами. Близький Схід розділений за конфесійними ознаками, зокрема між сунітами та шиїтами. Цей поділ розпалив конфлікти, такі як постійне суперництво

Таблиця 1

Етнічні та релігійні розбіжності країн Близького Сходу

Країна	Індекс релігійної різноманітності	Християни	Мусульмани	Неафілійовані	Індюїсти	Буддисти	Народні релігії	Інші релігії	Євреї	Чисельність населення, млн осіб
Бахрейн	5,4	14,5%	70,3%	1,9%	9,8%	2,5%	< 0,1%	0,2%	0,6%	1 501 635
Кіпр	4,6	73,2%	25,3%	1,2%	< 0,1%	0,2%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	888 005
Єгипет	1,1	5,1%	94,9%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	102 678 136
Іран	0,1	0,2%	99,5%	0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	0,2%	< 0,1%	85 022 548
Ірак	0,2	0,8%	99,0%	0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	41 190 700
Ізраїль	4,5	2,0%	18,6%	3,1%	< 0,1%	0,3%	0,2%	0,1%	75,6%	9 443 420
Йорданія	0,6	2,2%	97,2%	< 0,1%	0,1%	0,4%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	11 098 276
Кувейт	4,8	14,3%	74,1%	< 0,1%	8,5%	2,8%	< 0,1%	0,3%	< 0,1%	4 670 713
Ліван	5,5	38,3%	61,3%	0,3%	< 0,1%	0,2%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	6 769 000
Оман	2,9	6,5%	85,9%	0,2%	5,5%	0,8%	< 0,1%	1,0%	< 0,1%	4 520 471
Палестина	0,5	2,4%	97,6%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	5 227 193
Катар	5,7	13,8%	67,7%	0,9%	13,8%	3,1%	< 0,1%	0,7%	< 0,1%	2 799 202
Саудівська Аравія	1,5	4,4%	93,0%	0,7%	1,1%	0,3%	0,3%	0,3%	< 0,1%	35 013 414
Сирія	1,6	5,2%	92,8%	2,0%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	18 276 000
Туреччина	0,4	0,4%	98,0%	1,2%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	0,2%	< 0,1%	83 614 362
Об'єднані Арабські Емірати	4,4	12,6%	76,9%	1,1%	6,6%	2,0%	< 0,1%	0,8%	< 0,1%	9 503 738
Емен	0,2	0,2%	99,1%	0,1%	0,6%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	< 0,1%	30 491 000

Джерело: побудовано авторами за даними [9].

між Саудівською Аравією (переважно сунітською) та Іраном (переважно шіїтським), що ще більше поглибило конфесійну напруженість у регіоні. Етнічні відмінності спричинили зростання націоналізму серед різних груп. Курди, наприклад, прагнули більшої автономії або навіть незалежності, що призвело до конфліктів з різними державами в регіоні, включно з Іраком, Туреччиною та Сирією.

Етнічні та релігійні відмінності часто перетинаються з політичною боротьбою за владу. Уряди країн Близького Сходу історично поклалися на домовленості про розподіл влади, щоб керувати цими розбіжностями, але якщо такі домовленості руйнуються або використовуються для особистої вигоди, це може призвести до фрагментації та конфлікту, коли зовнішні суб'єкти, наприклад колишні колоніальні держави або сьогочасні регіональні держави, використовували етнічні та релігійні відмінності у своїх власних стратегічних інтересах. Це ще більше загострило напруженість і сприяло фрагментації. Етнічні та релігійні розбіжності можуть підживлюватися соціально-економічною нерівністю, коли певні групи почуваються маргіналізованими або дискримінованими. Економічні відмінності, нерівний розподіл ресурсів і обмежений доступ до можливостей можуть породжувати невдоволення, що сприяє фрагментації [10].

Важливо зазначити, що хоча етнічні та релігійні відмінності відіграли певну роль у фрагментації, є ще ціла низка факторів, таких як геополітичне суперництво, конкуренція за ресурси, історичні проблеми та авторитарне правління, що також сприяли формуванню складної динаміки в регіоні. Вирішення цих проблем вимагає сприяння інклюзивності, соціальній справедливості та розвитку діалогу та порозуміння між різними етнічними та релігійними групами на Близькому Сході.

Близький Схід є досить фрагментованим і неоднорідним регіоном світової економіки, оскільки економічна нерівність, обмежений доступ до можливостей і високий рівень бідності утворили економічні розломи в суспільстві: 56% національного доходу припадає на 10% найбагатших верств населення і лише 12% – на 50% найбіднішого населення. Країни Перської затоки були найбільш нерівними в регіоні протягом останніх трьох десятиліть: 54% національного доходу припадає на шість країн (Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, ОАЕ, Саудівська Аравія). У 2019 р. у верхній частині розподілу спостерігається надзвичайна концентрація: 1% найбагатшого населення володіє 23% загального доходу, що майже вдвічі перевищує

Таблиця 2

Рівень ВВП в країнах Близького Сходу у 2022 р.

Країна	ВВП на одну особу, тис. дол. США	ВВП (ПКС), млрд дол. США	Номинальний ВВП, млрд дол. США
Бахрейн	52,129	78,76	41,46
Єгипет	14,226	1,493	438,348
Іран	18,332	1,573	1,739
Ірак	10,175	413	250,070
Ізраїль	50,200	478	520
Йорданія	10,007	102,158	42,609
Кувейт	67,891	303	118,271
Ліван	11,561	78,910	19,008
Оман	35,286	165,947	110,127
Катар	112,789	315,299	236,257
Саудівська Аравія	51,600	1,870	876,150
Палестина	5,795	н / д	н / д
Сирія	2,900	102,5	77,460
Туреччина	37,488	3,210	692
Об'єднані Арабські Емірати	78,255	779	501,354
Ємен	2,078	65	28,134

Джерело: побудовано авторами за даними [11].

частку, отриману 50% найбідніших верств населення. Протягом останніх десятиліть ступінь нерівності залишався надзвичайно високим, з незначним зниженням частки доходу 10% осіб з найвищими доходами. Через скорочення різниці в доходах між країнами Затоки та країнами поза нею верхній дециль за рівнем доходів у 2019 р. становив 60%. Величезні проміжки між роками дослідження, відсутність якісних даних опитування – наявність цих та інших чинників призводить до недооцінки частки національного доходу, що припадає на 10% осіб з найвищими доходами (табл. 2).

Близький Схід складається з неоднорідної групи країн – від країн-експортерів нафти з високим рівнем доходів до дуже бідних країн. Але цей розмаїтий регіон за понад 25 років продемонстрував найвищий рівень безробіття, що у 2022 р. досягнув 30%, і найвищу частку молоді у світі. Ці два чинники викликали в урядів і політичних консультантів розуміння необхідності створення достатньої кількості робочих місць, щоб прийняти вхідний потік молодих працівників. Але, за даними Світового банку за 2017 р., до 2025 р. понад 60% молодих людей на ринку країн Близького Сходу працюватимуть на робочих місцях, які ще не створені. Крім того, політичні та економічні кризи охопили велику частину регіону після Арабської весни 2011 р. з її катастрофічними людськими та економічними наслідками.

Регіон зазнав значних економічних і соціальних втрат унаслідок слабкого економічного управління та війн, що супроводжувалися великими військовими витратами. Отже, є невідкладна потреба в більш ефективному управлінні людськими та фінансовими активами регіону шляхом упровадження економічної та соціальної політики, яка б спонукала країни до вирішення проблеми доступу населення до освіти та активізації його участі в політичному житті.

За цих умов розвитку гострою є проблема формування інноваційної підприємницької економіки. У 2021 р. рівень безробіття (частка в загальній чисельності робочої сили) у регіоні оцінюється в 10,5%, водночас спостерігається значне зниження показника порівняно з 2003 р.,

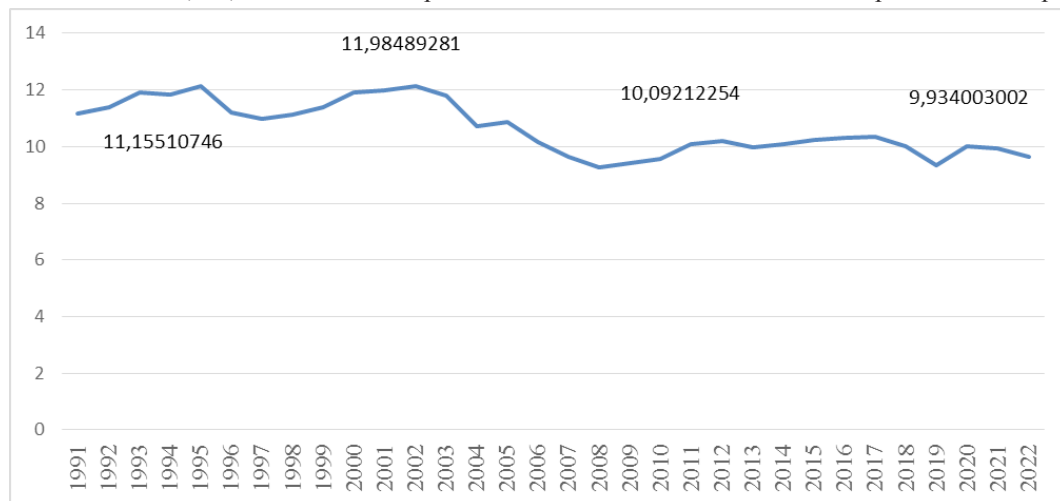

Рис. 1. Рівень безробіття (частка в загальній чисельності робочої сили) у країнах Близького Сходу в 1991-2022 рр., %

Джерело: побудовано авторами за [11].

коли він перевищував 12% (рис. 1).

Вплив бізнесу на економічний розвиток залежить від «якості» підприємницьких практик у країні, коли підприємці не лише покладаються на високі очікування, але й виявляють і використовують можливості швидкого економічного зростання. Країни Близького Сходу започаткували широкий спектр ініціатив з працевлаштування та підприємництва, щоб подолати безробіття серед молоді та підвищити глобальну конкурентоспроможність регіону.

Наприклад, у 2007-2014 рр. тільки в Єгипті було реалізовано понад 180 проєктів, пов'язаних із зайнятістю молоді.

Сектор НУО був активно залучений до цих програм. Наприклад, заснована у 2004 р. компанія INJAZ Al-Arab, розширившись до 14 країн у 2018 р., надає молоді можливість пройти роботу та підприємницьку підготовку в усьому арабському світі. У 2008 р. вона представила Sila-tech Foundation, щоб поєднати у своїх проєктах арабську молодь з роботою та ресурсами, необхідними для створення власного бізнесу.

У лютому 2020 р. в Алжирі було створено нове міністерство, відповідальне за мікропідприємства, стартапи та економіку знань. Одним з найважливіших результатів стала поява Національного агентства підтримки зайнятості молоді (ANSEJ), перейменованого потім на Національне агентство підтримки та розвитку підприємництва (ANADE), що засвідчило намір переорієнтуватися на підприємницький економічний підхід.

У Тунісі студентам коледжу дозволили закінчувати навчання за бізнес-планом замість стандартної навчальної програми, що збільшує шанси випускників стати самозайнятими. Але результати оцінювання програм зайнятості молоді в регіоні показали, що більшість зосереджувалася на навчанні технічним навичкам, за ним йшло навчання м'яким навичкам. Комбінована підприємницька підготовка, служби зайнятості та інші програми зайнятості молоді становили менш ніж 10% програм. Водночас ці стратегії сприяють розвитку підприємництва та інновацій, які вважаються провідними рушійними силами економічного розвитку.

Іншим фактором, вплив якого на розвиток підприємництва не є рівномірним, – це загальний запас грошей, що обертаються в економіці. Це негативно впливає на рівень самозайнятості та позитивно позначається на нових підприємствах. Це явище знайоме для економік з високою інфляцією та низькими процентними ставками. Щоб оцінити стан підприємництва та розробити правильну політику, країнам Близького Сходу належить сформулювати більш комплексну екосистему для підприємницької діяльності та запровадити

Рис. 2. Стратегії вирішення проблеми фрагментації у країнах Близького Сходу

Джерело: побудовано авторами.

такі комплексні стратегії, які будуть спрямовані не лише на реалізацію точкових завдань, а й розв'язання проблеми фрагментації (рис. 2).

Слід зазначити, що фрагментація на Близькому Сході має значні соціально-економічні наслідки. Важливо працювати над інклюзивним управлінням, диверсифікацією економіки, соціальною згуртованістю та регіональним співробітництвом для подолання фрагментації та сприяння розвитку.

Таблиця 3

Фактори фрагментації, наслідки і стратегії вирішення проблеми

Аспекти	Фактори, що сприяють фрагментації	Наслідки фрагментації	Стратегії вирішення проблеми фрагментації
Політичний	Слабкі управлінські структури	Політична нестабільність і суперечності	Інклюзивні реформи врядування
	Політична нестабільність	Зростання ролі недержавних акторів	Механізми розв'язання конфліктів
Соціальний	Етнічні та релігійні розмежування	Соціальні заворушення та розбіжності	Ініціативи соціальної згуртованості
	Культурна ідентичність	Обмеженість соціальної інтеграції	Культурний діалог
Економічний	Економічні диспропорції	Економічна стагнація та нерівність	Економічна диверсифікація
	Обмеженість доступу до ресурсів	Порушення економічного зростання	Інклюзивні стратегії зростання
	Нерівномірність розвитку	Питання торгівлі та економічної інтеграції	Регіональне співробітництво
		Обмежене іноземне інвестування	Механізми розв'язання конфліктів

Джерело: побудовано авторами.

У табл. 3 представлено загальний огляд факторів, що сприяють фрагментації, наслідки та стратегії вирішення проблеми фрагментації на Близькому Сході із соціально-економічної точки зору. Фактичні деталі та конкретні фактори можуть відрізнятися залежно від контексту та конкретних обставин кожної країни в регіоні. Щодо подолання економічної фрагментації у цьому регіоні, то вона потребує скоординованих зусиль урядів, регіональних організацій, бізнес-сектору та громадянського суспільства. У пріоритеті залишається дієва, а не задекларована регіональна економічна інтеграція, яка створює сприятливий діловий клімат, сприяє лібералізації торгівлі, зменшує торговельні обмеження, полегшує рух товарів, послуг. Важливе значення для зменшення економічної нерівності мають інвестиції в інфраструктуру та людський капітал, диверсифікація економіки та зменшення залежності від експорту нафти та газу, отримання фінансової та технічної допомоги від міжнародних організацій.

Висновки. Регіон Близького Сходу неодноразово переживав і зараз переживає різні форми фрагментації, серед яких можемо виокремити етнічну та релігійну фрагментацію, яка не припиняється, конфесійну роздробленість і проблеми внутрішньої фрагментації (наприклад невіршене курдське питання). Фрагментація призвела до політичної нестабільності та локальних конфліктів, зростання викликів національній безпеці країн, загальмувала інноваційне зростання та обмежила можливості для сталого зростання.

Фрагментація послабила соціальну згуртованість, що призвело до розколу суспільства, переміщення населення та проблем у наданні основних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальна підтримка. Натомість зміцнення інклюзивних систем управління, просування демократичних цінностей і забезпечення політичного представництва може сприяти більшій соціальній єдності та стабільності.

Суттєво помітною в регіоні є економічна нерівність. Заохочення регіонального співробітництва й діалогу між країнами та реалізація заходів щодо зміцнення довіри може допомогти посилити економічну інтеграцію та пом'якшити конфлікти на Близькому Сході.

Отже, подолання викликів соціально-економічному розвитку країн потребує багатогранного підходу, який охоплює як соціальні, так і економічні аспекти фрагментації.

Список використаних джерел

1. Smith D. Introduction: International security, armaments and disarmament. *SIPRI Yearbook 2018*. Pp. 3-20. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB18c01.pdf>
2. Lust E. M. *The Middle East*. 15th Edition. SAGE Publications Inc., 2019. 1032 p.
3. Hinnebusch R. *The international politics of the Middle East*. Manchester University Press, 2003. 273 p. URL: <https://d-nb.info/1191288463/34>
4. Gerges F. A. The Secret Islamist Society That Nurtured Jihadist Terrorism. *Daily Beast*: Website. 28.04.2018. URL: <https://www.thedailybeast.com/the-secret-islamist-society-that-nurtured-jihadist-terrorism?ref=wrap>
5. Heydemann S. Tracking the «Arab Spring»: Syria and the Future of Authoritarianism. *Journal of Democracy*. 2013. Vol. 24(4). Pp. 59-73. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2013.0067>
6. *Commodities, Governance and Economic Development under Globalization* / Eds.: M. Nissanke, G. Mavrotas. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2017. 408 p. URL: https://vdoc.pub_commodities-governance-and-economic-development-under-globalization.pdf
7. Benghalem A., Maliki S. B. E., Kertous M., Hilmi N. Assessing the Relationship between Entrepreneurship and Economic Development in the MENA Region: An Empirical Investigation. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*. 2022. Vol. 18(5). Pp. 555-573. DOI: <https://doi.org/10.47556/J.WJEMSD.18.5.2022.1>
8. Kabbani N. Youth Employment in the Middle East and North Africa: Revisiting and Reframing the Challenge. *The Brookings Institution*: Website. 2022. <https://www.brookings.edu/articles/youth-employment-in-the-middle-east-and-north-africa-revisiting-and-reframing-the-challenge>
9. Majumdar S. How COVID-19 Restrictions Affected Religious Groups Around the World in 2020. *Pew Research Center*: Website. 29.11.2022. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2022/11/29/how-covid-19-restrictions-affected-religious-groups-around-the-world-in-2020>
10. Maliki S., Benghalem A. Feedback effects of Entrepreneurship, Innovation, and Economic Development: Empirical evidence from selected MENA Countries. *Proceedings of The World Conference on Management and Economics*. Frankfurt, 2019.
11. *The Worldbank*: Website. 2022. URL: <https://www.worldbank.org>

References

1. Smith, D. Introduction: International security, armaments and disarmament. In *SIPRI Yearbook 2018*. Pp. 3-20. Retrieved from <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB18c01.pdf>
2. Lust, E. M. (2019). *The Middle East*. 15th Edition. SAGE Publications Inc.
3. Hinnebusch, R. 2003. *The international politics of the Middle East*. Manchester University Press. Retrieved from <https://d-nb.info/1191288463/34>
4. Gerges, F. A. (2018, Apr 28). The Secret Islamist Society That Nurtured Jihadist Terrorism. *Daily Beast*: Website. Retrieved from <https://www.thedailybeast.com/the-secret-islamist-society-that-nurtured-jihadist-terrorism?ref=wrap>
5. Heydemann, S. (2013). Tracking the «Arab Spring»: Syria and the Future of Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 24(4), 59-73. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2013.0067>
6. Nissanke, M., & Mavrotas, G. (Eds.) (2017). *Commodities, Governance and Economic Development under Globalization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Retrieved from https://vdoc.pub_commodities-governance-and-economic-development-under-globalization.pdf
7. Benghalem, A., Maliki, S. B. E., Kertous, M., & Hilmi, N. (2022). Assessing the Relationship between Entrepreneurship and Economic Development in the MENA Region: An Empirical Investigation. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 18(5), 555-573. DOI: <https://doi.org/10.47556/J.WJEMSD.18.5.2022.1>
8. Kabbani, N. (2022). Youth Employment in the Middle East and North Africa: Revisiting and Reframing the Challenge. *Brookings Institution*: Website. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/youth-employment-in-the-middle-east-and-north-africa-revisiting-and-reframing-the-challenge>
9. Majumdar, S. (2022, Nov 29). How COVID-19 Restrictions Affected Religious Groups Around the World in 2020. *Pew Research Center*: Website. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/religion/2022/11/29/how-covid-19-restrictions-affected-religious-groups-around-the-world-in-2020>
10. Maliki, S., & Benghalem, A. (2019). Feedback effects of Entrepreneurship, Innovation, and Economic Development: Empirical evidence from selected MENA Countries. *Proceedings of The World Conference on Management and Economics*. Frankfurt.
11. *The Worldbank*: Website (2022). Retrieved from <https://www.worldbank.org>

Zhyvko M. A., Zastavnyy A. R. Fragmentation of the Middle East: social and economic aspects.

The article aims to deepen the theoretical foundations of the fragmentation of the Middle Eastern countries in terms of socio-economic factors that have significantly influenced stability and development in the region. The authors highlight the consequences of fragmentation for various aspects of social life, including political stability, social cohesion, economic development, and human well-being. The article outlines potential strategies and interventions to address these challenges in order to contribute to a more inclusive and prosperous Middle East. The authors analyze the ethnic, religious, and cultural differences in the Middle East that have contributed to social fragmentation and led to tensions and conflicts that ultimately impede socio-economic development. Fragmentation is shown to have affected social cohesion and cultural identity in the region. Differences based on ethnicity, religion, and political preferences hinder social integration, leading to increased social tensions and potential conflicts. Political instability and governance problems, including weak governance structures and authoritarian regimes, are analyzed. The article reveals that political instability has contributed to fragmentation in the region due to the lack of inclusive governance systems and effective institutions, which hinders economic growth and social progress. The fragmentation of political stability and security in the Middle East is assessed. Internal conflicts, inter-confessional tensions, and the rise of non-state actors pose serious challenges to regional stability and cooperation. The authors show that the unequal distribution of wealth and resources, combined with high levels of poverty and unemployment, has increased social inequality and created economic fractures in the region. Limited regional cooperation, trade barriers, and political instability impede economic growth, preventing the creation of sustainable livelihoods and opportunities.

Keywords: Middle East, fragmentation, socio-economic factors, social cohesion, economic development, political stability, human well-being.

Живко Максим Андрійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, заступник директора навчально-наукового інституту міжнародних відносин імені Б. Д. Гаврилишина Західноукраїнського національного університету (email: m.zhyvko@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7663-5737>).

Zhyvko Maksym Andriyovych – Ph.D. (Econ.), Associate Professor of the Department of international economic relations, Deputy Director of the B. Havrylyshyn Academic Institute of International Relations of the West Ukrainian National University.

Заставний Андрій Романович – аспірант кафедри міжнародної економіки навчально-наукового інституту міжнародних відносин імені Б. Д. Гаврилишина Західноукраїнського національного університету (email: a.zastavnyy24@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2828-3332>).
Zastavnyy Andriy Romanovych – Postgraduate of the Department of international economics of the Academic Institute of International Relations n.a. B. D. Havrylyshyn of the West Ukrainian National University.

Надійшло 17.04.2023 р.